Найщасливішою людиною можна вважати ту, котра виявить себе найсильнішою, чинячи опір горю, проганяючи його від себе і, всупереч йому, крокуватиме дорогою, обраною з власної волі.

Й.-В. Ґете

Із чорноти

У футболі Василько частіше стоїть у нападі, лівим крайнім. Але часто — й на воротях, бо спритнішого й затятішого між пацанів треба ще пошукати. Грає однаково добре і правою, і лівою. Уміє "бачити" м'яча навіть спиною. Запопаде — "обробить" умент, і вже м'яч по-о-олетів од нього точно туди, куди треба. Не промаже Василь, будьте певні!

— Го-о-ол!!!

Завжди отак: забиває — наче горіхи трощить!..

М'яч важкий, каучуковий: загилиш — тиждень синці не сходять. Пальця збив — порохом кров засипав, переждав, щоб переболіло, — і знову гайда!

Сьогодні на їхньому "полі", вузькій забур'яненій вуличці, рахунок "нуль — два". Василева команда, звісно, попереду.

Зненацька запеклий футбол уривається криком:

— Качають!!!

Це означає нагоду розжитись паливом на зиму. Або й на продаж. Пора на шахту.

Відхекуючись, босі футболісти мчать до заранння вготовлених тачок, хапають по два мішки, старі відра, й перевдягачку. Спішать на терикон[13], де вже починається зовсім інша "гра". Вкинувши мішки у відро, Василько вилазить на гору. Тепер пильнуй не м'яча, а того, щоб не летіла порода на голову. Як щойно за м'ячем, слідкують за коліщам і хапають вугілля в залізні відра. Футбольний "дриблінг"[14] і тут не завадить! Будеш управним — з одної вагонетки піввідра набереш, якщо не більше!

Назбиравши мішок, розганяєшся, на льоту, мов на коня, "заскакуєш" на нього і — ле-е-ети-и-иш донизу!.. Не згірше, як ото взимку на саморобних "козах"[15], тільки й того, що за тобою не білий сніг, а чорна хмара пороху сунеться!..

Василько сам або з трохи старшечкою сестрою Марусею збирає вугілля всі літні канікули. Наповнює здоровенну тачку (ух, важелезна!), тоді приходять мама чи тато, помагають везти додому. От і тепло на зиму: тонна чи й цілих три. Якщо додати ще й підробіток на залізниці, де школяр Стус помагає міняти шпали, рейки і вантажити щебінь, то до убогого сімейного казана — чимала підмога. Бо гроші Василь віддає татові. Одколи не стало їхнього працьовитого й доброго Іванка, татовим першим помічником доводиться бути "мізинчику" Василеві.

А ще ж, здається, недавно були часи, коли хлопчик був найсвітлішою розрадою, найласкавішим пестунчиком у родині. Ба, навіть у всьому бараці, куди Стуси перебрались 1941 року, тікаючи з колгоспнокріпацької Рахнівки, що на Вінниччині. Сам не знає, чом його так полюбили нові сусіди. Може, тому, що цей кароокий чорнявий хлопчик у вишитій сорочині своїм чистим і щирим українським щебетанням нагадував їм те, за чим потайки тужили, хоча з усіх сил намагалися забути? Адже на Донбас поприїжджали хто звідки, кожен — од свого лиха. І з Криму, і з Казахстану, і з Кавказу, і з Росії. Та найчастіше — з різних кутків України. Кожен обживався й виживав на новому місці, як міг. Кожен прагнув якнайшвидше затерти в пам'яті голодовку 33-го й репресії 1937 років, а з ними — і мову, і вишиванку, і

Бога, й дідівський звичай... Бо все українське — це ж у совєцькій державі сором, ганьба! Майже злочин! А тут — невинне потішне дитя в сорочці ("з кишенькою"!), народжене, до того ж, на самісінький Святвечір, 6 січня, — мов Божий посланець з Українського світу!.. Коли вже перебралися в нову хату, їхні дівчата-квартирантки просили Василька щось їм по-українському почитати. А читає Василько — заслухаєшся!

— Ой Вася, Вася-Васільочек! — проводжали очима жваву привітну дитину.

І вдома — такий він ласкавий, такий же милий! Мамин і татів мазунчик! Як почне, бува, лащитись, обнімати, обціловувати їх, улюблених, що вже й мама впиняє: "Та годі тобі!" А він: "А я ще другої щічки не поцьомав!"

А як розсмішив домашніх, коли пішов купувати до сусідського Кольки справжнього, "парубоцького" паска! Для цього діловито взяв зі столу, як потім пояснював, "дві жменьки грошів". А рідня голови ламає: серед білого дня в хаті, де всі свої, зі столу гроші пропали! їх тоді заробив Іванко...

Василько жене думки про Іванка, бо йому он мішка ще тягти, і чорні від вугільного пилу потьоки на щоках йому зараз, ну, зовсім ні до чого!

Невдовзі після того Василько здивував рідних ще однією витівкою — своїм несподіваним школярством восени 1944 року.

Із самісінького ранку всі розходилися по своїх справах, і лиш Василько мусив сидіти вдома.

— Лишайся за хазяїна! Сиди коло хати, нікуди не йди! — наказувала мама.

А як сидіти? Читати його ще Іванко навчив, Марусин буквар напам'ять вивчений. Тож сам не тямить, як опинився в класі, разом з тим самим Колькою-переростком. І раз, і вдруге, і втретє… Сподобалось! Усе таке веселе! Розказують, що горя нема, що жити все краще і веселіше, адже про них дбає велика партія… А школярі, за ними і Василько, — повторюють.

— Стусік, вихаді к даскє! — викликає вчителька. А того "Стусіка" — лиш голівку з-за парти видно. Одначе радісно лопотить п'ятами до дошки і вмить пише розв'язок! Навшпиньки спинається: дошка вчеплена страх як високо!

— Правільно! Вот відітє, какой мальчік!

І так хвалять "Стусіка" на всіх уроках.

Викрились його "походеньки", аж як зазиміло. На

траві паморозь, а Василько до школи босий приходить (мама черевички ховає, щоб хати не кидав і не простудився). Вчителька — візьми й виклич маму до школи:

— Чому на уроки ваш син босий ходить?

— Не ходе він ні на які уроки! — дивується мама. — Я його вдома лишаю, за хазяїна!

— Ходить! — учителька. — І хай собі ходить! Але ж не босий!

— От чортяка малий! Рано ж йому ще! Я так за день накручуся, що мені й циганські діти не милі! Аби до ліжка долізти ввечері! А він — таке!.. Сидів би й не рипався! Нащо ж ви його приймаєте?!

— А я вам раджу не спиняти його! Молодчина він! Що не спитаю — все знає! Ми його всім дітям за приклад ставимо! Хай ходить. Але взувається.

Робити нічого: оддали Василькові черевики, розжились на такий-сякий костюмчик, дістали торішні Марусині "підручники"...

Уже школярем Василько почав заробляти "по-справжньому". Через те, що в хлопчика часто боліла голова, батьки змушували його пити риб'ячий жир. А він і так до їжі перебірливий, противного риб'ячого жиру — ні на очі! Аж поки тато не затіяв давати йому за кожну випиту ложечку... 10 копійок! Так і повелося: тато ложку жиру підносить, мама напоготові хліб із цибулькою держить — закусити. В кінці тижня Василь до тата — по розрахунок. Потім на зароблене вони з Марусею купували книжки. Придбали вже чималенько. їх Василь береже як зіницю ока, перечитує, складає власну бібліотечку. І кожну любовно позначає "екслібрисом" — таким собі штампиком, вирізаним із ґумки: "В. Стус". За словником англійської мови навіть придумали гратися "в слова". Один англійське слово каже, другий — перекладає. Василь і тут, як у футболі: відгадує все, жоден "гол" не проскочить в його ворота!

.. Ух, здається, "приїхали"!

Васильків мішок "гальмує" на вичовганому шляху. Чорна курява довкола потроху влягається. Хлопцеві хочеться впасти й віддихатись. Як ото падає— віддихується на мішок у полі, натрамбувавши його травою для кози чи корови. Але тут не трава — на вугіллі не дуже ляжеш!

Глухий гудок парокотельні нагадує, що пора вертатись. Василь обводить поглядом широченний простір... Сам собі не признається, що до нестями любить не лише Рахнівку, де народився і куди навідується тепер лиш у гості, а й цей зболений край... Край, у якому за жовто-рожевими заводськими димами на Чуваській, 19 Василька виглядає рідна, збудована батьківськими і його власними руками хатинка...

Увечері Василь із Марусею, за маминою вказівкою, поливають помідори-огірки, що ростуть на грядці в подвір'ї. Мама собі передишки не має і дітям не дасть: "Я в своєї мами ніколи не спочивала! Наїлись — ото й весь відпочинок, хвате з нас! На роботу!".

У Стусів ще город на околиці, соток десять-п'ятнадцять. Його не поливають, однак роботи на нім — ого-го! Грядки проти нього — як виграшки.

Діти носять воду на поливання з дворової криниці. Та все поглядають на шлях: мама з татом на заводі, обоє у вечірню зміну, коли-то вже прийдуть?.. У такі самотні вечори обом сумно. І мовчать вони — про те саме горе.

…1944 року, як тільки втихла війна, люди кинулися займати городи. Мама Ілина з синами трохи скопали, а решту — позначили межі. Уже вертались додому. Аж оглядаються: на їхній ділянці хтось хазяйнує.

— Синку, вернись і скажи, що там зайнято! — забідкалась мама.

П'ятнадцятирічний їванко слухняно побіг через поле переказати мамине прохання.

І раптом його даленіючу постать укрило і знесло хмарою вибуху.

Виявляється, саме тоді в одній із вирв (Їванко зверху їх навіть не вгледів) пастушки розбирали міну.

…Одного розірвало зразу. Другий ще біг. Точніше, біг уже тільки тулуб: голову знесло…

Але за що ж Іванка, Господи?!!

…У лікарні братик прожив кілька годин. Більше до пам'яті не приходив…

Василькові завжди перед очима той страшний день, Їванкова родимка на щоці… Маруся ж, яка тоді була вдома й того жаху не бачила, найбільше побивається ще й за їванковою добротою: завжди було її, молодшеньку, пожаліє, і приголубить, і скаже лагідне слово!..

Колись найстаршою була Палазя. Вона та їванко були з татом на Донбасі давно. Але 1941-го, як Семен Стус забрав у Сталіно й менших дітей… Саме тоді, у чистий четвер, відмінниця-розумниця восьмикласниця Палазя захворіла на запалення мозку… На другий день Великодня її чиста невинна душа полетіла до Бога…

Политі грядки чорно розповзаються під ногами. У горлі клубком стоїть чорнота спогадів, звідусіль підступає нічна чорнота. Зіпає чорнотою недобудованої кімнати хата, без батьків чужа й непривітна…

— Давай будемо співати! — пропонує Василько. — Дасть Біг, і веселіше стане! В мами ж якось виходить робити й співати заразом!

І двома хиткими струмочками — від криниці до грядки — від грядки до криниці — тягнеться пісня, що її мама тихо, високо й гарно співала дітям ще над колискою:

Ой люлі, люлі, моя дитино,

вдень і вночі,

Підеш ти, сину, на Україну,

нас кленучи…

Василько ще змалку не міг второпати: чом на Україну ще треба йти? Вони ж — в Україні. І куди до неї йти? І чому так: живуть ніби ж у себе вдома, а насправді — на чужині? Може, це так, як у їхніх мами й тата, котрим рідна Рахнівка, де з діда-прадіда жили й працювали, зненацька перетворилась на "мачуху"? Але ж саме в Рахнівці бідному сироті Семенові Стусу, після повернення з полону Першої світової війни, 1920 року пощастило одружитися з найкращою, найбагатшою сільською дівчиною — їлиною Сіньківською. Зажили добре: Семен завзято господарював, дружину жалів і дуже любив. Навіть голодовку 1933-го з горем-бідою пережили — як мама казала, "полатавше", тобто ніхто не вмер. Але що ж, як більшовики й комнезамівці[16] все затятіше встановлювали свої порядки. Мало того, що 1937 року пройшла селом страшна пошесть таємних доносів та арештів. А з 1938-го, року Василькового народження, заходилися поголовно зганяти людей у колгоспи. Не віддав майна добровільно? Ти проти совєцької влади! Ворог! Куркуль! Силою одберемо! Самого ж — під кулю! Або в Сибір!.. Ті одверті грабунки називались "розверстками", тобто податками. Тож і вийшло, як у пісні: пішли Стуси шукати "іншої" України, все "кленучи"...

Далеко бігли, та не далеко втекли. Уже в Сталіно їх наздогнала голодовка 1946-47 років, яку Василь добре пам'ятає і в яку ледве вижили. Тато вихуд на кістку. Мама ж од голоду, навпаки, геть спухла. Ще й зболене серце після Іванкової смерті все більше давалося взнаки... Тоді вже, навпаки, приїхали родичі з села забрати в Рахнівку бодай Марусю. Супи їли такі пісні, що в них, мама казала, ні скалочки не плаває. Макуха теж не давала сили. О, де мамині солодкі рахнівські узвари, де запашні коржі з часником, де начинені капустою картопляні хрумкі пиріжки? А це... У Василька од макухи тільки ще більше голова боліла. Якби не корова, що найнявся в сусідів пасти, носила би зараз Маруся воду сама...

...Знайдеш ти в гаї тую калину,

та й пригорнись,

Бо я любила, моя дитино,

її колись…

Та це ж не пісня — сльози! Добре, що стемніло, й не видко чорних патьоків на припорошених вугільним пилом Василькових щоках! Розважились, називається!..

Господи, чому навколо — скільки чорноти? І ця чорнота згущується, наростає: над тобою, над твоїм родом, над твоєю країною! Але ж не можна так просто дивитись на це й мовчати! Хтось же мусить дати їй одкоша!

І хто ж, якщо не він сам? Він, чиє ім'я у грецькій означає — "володар", "господар", "цар"?..

Він буде господарем своєї долі, буде сильним, буде переможцем! Його далека покинута рідна земля, міцне селянське коріння, а ще — донбаська вольність та відчайдушність — цьому тільки сприятимуть!

…Колись, ще маленьким, він був перелякався кудлатого пса, і шептуха викачувала йому переляк. Викачала! Хоч Василь розуміє: безмежна чорнота — це не якийсь там кудлатий пес. І навіть не чорна вугільна хмара. І не футбол, тут не порятує ні гол, ні "дриблінг"… Це — гра не на життя, а на смерть. У ній виграють лише наймужніші:

Ні. Вистояти. Вистояти. Ні —

стояти. Тільки тут. У цьому полі!..

До неземного світла

Нарешті полито останній рядок!.. Брат і сестра хлюпають із відерця, миють руки-ноги — й до хати. Перекусивши (Маруся неперебірлива, а Василь завиляє[17], чи не "завалялось" яєчні або ковбаски), можна по-справжньому перепочити.

Щоб розігнати чорну німоту, скоренько вмикають патефон. Ну, "Реквієм" Моцарта, яким Василько так перейнявся, бігаючи після школи у філармонію, не для нинішнього сумного вечора. І хлопець у сто перше ставить не менш улюблені сонати Бетговена. "Що це була за людина! Все життя — в горі, в нещасті, в муці — і він — один проти цілого світу — перемагає!" — міркує, вслухаючись у знайомі переливи мелодій.

Через науку маминої пісні йому легко розуміти музику. Шкода, що батьки не мають за що купити фортепіано. Зате нинішнього літа, після "відмінного" сьомого класу, тато купив йому гітару! Василько вже навіть грає "Взяв би я бандуру"! Марусю ж "вимуштрував" бринькати на одній струні "І шумить, і гуде...". Тепер узявся за давні марші й романси, дещо з класики.

А ще снуються-придумуються власні мелодії... На них мимоволі стеляться власні тексти. Через пісню ліпше осягається й краса та мелодика мови: з усіма відтінками, багатством, цікавинками. Воно ж добиралось-шліфувалось тисячоліттями!.. Татово-мамині рахнівські слова — аж пахнуть!

Утім, такого самотнього вечора, як нині, найкраще рятуватись читанням. Василь полюбив літературу завдяки прекрасному вчителеві української Костеві Макаровичу Тесленкові. Але насамперед — завдяки лагідному й роботящому татові Семенові, який страшенно шанує освіту. Сам батько закінчив лише чотири класи, хоч і з ними легко розв'язує Марусині задачки за 6 клас. А розум такий має, що і мислить, і пише грамотніше за деяких своїх начальників.

Від тата перейшла Василькові спрага до вивчення мов. Тато колись постановив собі й вивчив німецьку мову — так і Василь зробив. А ще знатиме латинську, англійську й французьку. Вивчатиме італійську, іспанську, польську, словацьку, чеську, білоруську, ідиш… Іще глибше пізнаватиме іноземні мови самотужки, в камері, куди його кине найчорніша червона імперія… Але про це казати ще рано!

Отже, тато постійно читає сам, і дітей до того привчив. Так що, коли о 21–22 всі лягають спати, Василько ще ніяк не може одірватись од книжки. З літератури (і з математики) навіть на олімпіаду їздив.

Читає малий Стус і те, що за програмою, і те, що вибирає-купує сам. Василя Стефаника, Максима Ґорького, Миколу Островського, Лесю Українку, Джека Лондона… Все дужче заглиблюється у творчість Григорія Сковороди. Вразила Франкова поема "Мойсей". Викладена генієм старозавітна біблійна історія перевернула душу. Заможний Мойсей покидає статки й розкоші, аби свій зневажений народ вивести з рабства! Воля — ось найвища світова цінність!

"Кобзаря" Тараса Шевченка до 6 класу знав майже всього напам'ять.

Ой люлі, люлі, моя дитино,

Вдень і вночі.

Підеш, мій сину, по Україні,

Нас кленучи…

Та це ж слово в слово мамина колискова!!! Ні, це не просто збіг! Йому, ще немовляті, Тарас уже хотів щось сказати маминими словами! Передати свою силу і міць? Священну місію берегти й продовжувати Україну?..

Так чи інакше, але ще більше й міцніше сплітаються у Василевій свідомості поняття багатостраждальної України і його вимученої Матері… Хоч тільки згодом він цілком усвідомить усі труднощі шляху до Неї, до України:

До Неї ти від неї йдеш,

страсна до Неї путь —

та, на котрій і сам падеш,

і друзі — теж падуть.

Буде у тих рядках щось навіки спаяне з мамино-Шевченковою піснею. І в багатьох інших також:

… О Боже мій! Така мені печаль,

і самота моя — така безмежна.

Нема — вітчизни. Око обережно

обмацує дорогу між проваль…

Утім, ці вірші-одкровення прийдуть згодом. Поки що Василько віршує вряди-годи, і то здебільшого до шкільних стінгазет. Як-от на директорського синка, який погано вчиться:

У нашого Лёни неприятность: опять двойку получил,

Потому что и сегодня он химию не выучил.

И немецкий язык знает тоже узко,

Потому, что он привык говорить по-русски.

Але все це так, не всерйоз. Обов'язок, так би мовити. Бо, нагадаємо, і вдома, і пізніше в інституті, де навчання, звісно, теж вестиметься російською, Стус розмовляв і розмовлятиме тільки по-українськи. При цьому, за слушним спостереженням його товариша-"шістдесятника" Івана Дзюби, Василь органічно не переносить, не сприймає жодної ненависті, озлоблення проти будь-якої іншої нації. Вивищувати себе за рахунок "топтання" інших — принизливо. Але й себе "топтати" нікому не дасть.

Найнайперші вірші тримаються в таємниці навіть од найближчих людей. Таємницею вони й зостануться. Тільки й матимемо авторське зізнання в передмові до майбутньої книжки: "В четвертому класі щось заримував про собаку. По-російському. Жартівливе. Скоро минуло".

Минуло, бо зараз Василь палко мріє про геологорозвідку, і взагалі — мандрувати. Хоч і не знає, що мандрувати йому доведеться чимало, на жаль — не з власної волі… Аж туди, де 50 градусів морозу й пекельні умови каторжної примусової праці.

Бажання віршувати відновиться в старших класах, коли Василь закохається в однокласницю. Хоч і те віршування ще буде "не всерйоз". Як, зрештою, і саме кохання. Найголовніше кохання свого життя Василь зустріне у 27. Це буде киянка Валентина Попелюх. "Попелюшка", як називатиме її Василь. Василеве й Валине кохання зазнає неймовірно короткого щастя і неймовірно безконечних випробувань. Проте їхній шлюб витримає набагато більше, ніж часом витримують "домашні", "благополучні" сім'ї.

Василеве життя взагалі, чим далі, тим більше наповнятиметься неземним світлом. Починаючи з любові до ближніх: до рідних, друзів, своїх численних приятелів, яким помагатиме не тільки вчитися, а й

книжками, і продуктами, й ліками. Ніколи не обмине людини, що потребує помочі, навіть якщо то п'яниця в калюжі валяється.

Він свідомо піде на загибель, розуміючи: хто, як не він має кинути виклик владі антихристів? Свідомо стане на стежку своєї боротьби, своєї Голгофи. Святою жертвою — власним життям! — здобуватиме право України та української культури на власний голос, на самовизначення, на розквіт.

"Це щастя: мати таку долю, як у мене", — писатиме з далеких таборів. Писатиме не тільки тому, що цінує "здатність чесно померти". А й тому, що справді вважатиме себе щасливим, хоч і "сумним щастям":

… Вознось мене, мій Боже, чи карай,

а тільки знай, що син я в тебе — добрий…

— …Оце така робота! Доки сидіти за тими книжками?! Потім знов будеш плакати, що голова болить!

Василько мав заперечити, що він ніколи не плаче, та глипнув на настінні "будики-ходики": леле, вже й справді чортзна-яка година! Зачитався, що й не помітив, як Маруся заснула і як мама прийшла!

Що ж, треба гасити й лягати!

А невдовзі їхали на Рахнівку родичі. Прихопили з собою Василька й Марусю.

Після зустрічі з рідними, з хатою, що в ній тепер мешкали тітка з дядьком, трохи потьмарились Василькові сонячні спогади. Підневільно-безпаспортне селянське життя, колгоспне кріпацтво за нещасні "дурнодні". Чому так тяжко роблять і так тяжко живуть на цій пахучій,

родючій землі?! Надто жінки! Тітка з бабунею тягають мішки в колгоспі, і це — наче так і треба!

В колишній красуні-церкві тепер комора, церква немов посліпла на всі свої вікна й поглухла на всі свої дзвони, що співали Василькові ще над колискою.

Василь і Маруся помагають рідним, як можуть. На Донбасі збирали вугілля, а тут, разом із сільськими дітлахами, ходять збирати колоски. Хліб уже скошений, але в стерні залишилось багато, згубленого колосся. Тільки пильнуй — не за коліщам із шахти, а за тим, щоб не впіймав сторож. Збирати вугілля не боронили, а за колоски об'їждчик може й набити.

Нашукали майже по повній торбі, як удалині зачорніла постать вершника. Гнав коня просто на них.

За мить опинився поруч. В руках нагайка, очі горять, мов у звіра:

— Ану торби витрясайте! Злодюги! Державу обкрадаєте!

Цьвохнула нагайка. Діти затремтіли, дівчата зарюмсали. Василь же тільки міцніше торбу стиснув.

Розлючений дядько виривав дитячі клунки й висипав колоски на стерню. Рятував державу. Діти підбирали порожні торби й похнюплено рушали геть.

Господи, так легко віддати зібране тяжкою працею? Так, не опираючись, віддати своє?!. Та нізащо! Щось ніби штовхнуло Василька у плечі, він зірвався з місця і — дременув!

— Ах ти ж сволото! Ще й тікати?!!

…Стернею мчали двоє: дрібний худенький босий хлоп'як і чорний дебелий дядько верхи. Наздогнав Стуса, схопив торбину, став шарпати. "Не дам, то моє!" — у Василя наче вступила якась досі незнана сила. А що була замала проти сили здорового дядька, то хлопець уп'явся зубами в гидку ненависну руку…

Ні. Вистояти! Вистояти! Ні —

стояти. Тільки тут! У цьому полі!..

Руки випустили торбу, і, притискаючи її до грудей, хлопчина знову рвонув тікати.

Дядько сплюнув, заматюкався, ударив коня і помчав до шляху.

Наступного дня стерню, звичайно, зорали. Разом із відібраним у дітей колоссям…

Чи ж ми перестанемо колись бути наляканими дітьми з відібраними колосками?!

Так, якщо хоч трохи житимемо за Василем Стусом: "Треба мати тверде переконання, що твоя Правда за тобою. Тому пам'ятай: з тобою можуть учинити фізичну розправу, але моральна перемога — за тобою. Ті, що переслідують тебе, тримають Україну в колоніальному ярмі шляхом страшного терору, геноциду,[18] нищення найкращих синів України. На твоєму ж прапорі — вільна Україна з вільними громадянами, держава, в якій не буде соціального визиску і національного гніту. Отже, борючись із темрявою, ти несеш своєму народові світло Правди".

Основна темрява ще тільки згущується, нависає над Василем.

Але й перші перемоги над нею він уже також — має.

Історія людини в історії людства

Стус Василь Семенович — поет, перекладач, літературознавець, публіцист. Народився 6 (записаний 7-го) січня 1938 року в с. Рахнівці Гайсинського району Вінницької області. Закінчив Донецький педагогічний інститут, служив в армії, працював учителем, робітником, журналістом. У 1964 р. став аспірантом Інституту літератури АН УРСР, звідки його звільнили у вересні 1965 р. За виступ на захист заарештованих українських інтелігентів був переслідуваний. У січні 1972 р. заарештований і засуджений до 5 років таборів суворого режиму і 3 років заслання. Ув'язнення відбував у концтаборі в Мордовській АРСР, а заслання в Магаданській області. Після повного відбуття терміну покарання повернувся в Україну і жив у Києві. У жовтні 1979 р. став членом правозахисної Української Гельсінської групи, за що був заарештований у травні 1980 р. й засуджений до 10 років ув'язнення і 5 років заслання. Покарання відбував у концтаборі в Пермській області. Важко хворів. Помер у тому ж концтаборі 4 вересня 1985 року. 16–19 листопада 1989 року перепохований у Києві на Байковому цвинтарі.

Його лірика пронизана екзистенційними, елегійними, релігійними, історіософськими мотивами, їй притаманні інтелектуалізм, карбованість фрази,

метафоричність, балансування на протиставленнях, глибока філософічність, унікальне мовне розмаїття, закритість, елементи метафізики, сюрреалізму тощо.

Автор збірок поезій, які за Стусового життя видавались тільки за кордоном: "Зимові дерева" (1970), "Свіча в свічаді" (1977), "Палімпсести" (1986). А також — рукописних збірок "Круговерть", "Веселий цвинтар", "Час творчості", досі не знайденої "Птах душі". Перша книжка, видана в Україні, — "Дорога болю" (1991), за неї Стусові посмертно присуджено Національну премію України імені Тараса Шевченка.

2005 року йому присвоєно звання Героя України.